

Egy műfaj éves termését mérlegre tenni hiú és kockázatos dolog, az áttekintés akaratlanul is elnagyolt és hézagos lehet csupán – nem figyelhet mindenre és az sem biztos, hogy a kisebb értéket, a rejtőző újszerű törekvést, a lappangó jószándékot minden esetben méltányolni tudja. Legföljebb a folyamat vázolására törekedhet, kiemelheti a számontartásra leginkább érdemes műveket és közben azt is jelezheti, hol mutatkoznak torzulások. 1966-ban mindenekelőtt a folytatást, egy sokra kötelező nekilendülés továbbvitelét kellett becslünk. A magyar regény története megőrzi majd Déry Tibor, Örkény István, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós, Sánta Ferenc, Gáll István és talán mások munkáit, számon tartja eredményei sorában Birkás Endre, László Anna, Thurzó Gábor regényét – s végül is az irodalom előrejutásának érdekeire gondolva, ez a legfontosabb.

Előzmény: Kortárs, 1966.03. Eörsi István: Az "Éjszakai jegyzetek"-ből (Vers)

DIÓSZEGI ANDRÁS

A líráról

A kérdésre, hogy milyen volt az elmúlt esztendő költői termése, bármely ítéletet formálni érett olvasó magabiztosan válaszolhatja, hogy középszerű. Természetesen vannak goromba vagy megkapó kivételek, nívón aluli és maradandó értékű végletek is. Mégis, hogy közös nevezőre juthassunk, több mindent fontolóra kell vennünk. Az elmúlt évek során a költői vitákban is sok zavart okozott a terminológia bizonytalansága. Némi tisztázódást maga az élet eredményez, az avult fogalmak lassan elkopnak, de annál sürgetőbben szükségesek volnának a pontos, új megnevezések. Hasonló a helyzet az értékkritériumokkal is. Művészetben, irodalomban egész a legutóbbi időig csakis a klasszikusokhoz való hozzá mérés volt elképzelhető értékítéletet alkotni. Ma tisztábban látjuk az esztétikai érték történeti jellegét, azt, hogy az újonnan keletkező alkotások objektív értékmércéje a társadalmi valóság és a közöttük fennálló viszony elemzésén alapulhat.

Az olyan történetileg új és átmeneti viszonyok között keletkezett művészetben és irodalomban, mint a miénk, amelynek a saját, önálló értékkritériumai még kiforratlanok, szinte szükségszerű az ízlésbeli zűrzavar és az eklektika uralma. A mai magyar drámához például reális, korunk teremtette értékmércénk alig van, eligadozást csupán a klasszikusokhoz való viszonyítás jelenthet. Ez azonban eléggé szubjektív, csupán hasonlat érvényű ítéletet eredményezhet. Annál inkább meglepődünk tehát, ha líránról szólva biztosnak érezzük a mércét, az értékek szerinti eligazodás lehetőségét.

Az elmúlt esztendő viszonylagos csöndessége, megpihenés és újrakészülődés atmoszférája lehetőséget adott a meditációra, a közelmúlt történetének távlatba helyezésére. A korábbi sejtés felismerésre érelőldhetett. A megelőző évek során – több, 1945-től datálható nekilendülés és letörés után végre – teljes, egész mai líránkat újjárendező lírai forradalom zajlott le. Alaposan átalakult a költői értékrend, s megváltozóban vannak a költészet társadalmi szerepéről, a vers fogalmáról, a költőiségről és a költői szépségről alkotott korábbi fogalmaink. Mindazt az újat, ami a jelenkor éveiben született vagy születik, ezek szerint az új kritériumok szerint mérjük, mind kevésbé érezve szükségesnek a klasszikus minták emlegetését.

A lírai forradalom valamikor a 60-as évek fordulóján kezdődött el, s mindmáig igen érdekes, szokatlan formák között zajlik. Mindenekelőtt az a jellemzője, hogy nem egyetlen csoportot vagy irányzatot érint, az egész nemzeti költészet mozgásban van. Az egyik póluson a magány, az elidegenedés élményét izzó személyességgel kifejező kassáki és weöresi líra. A másikon pedig a társadalmi elkötelezettség korszerű élményétől áthatott, leginkább Vácira, Garaira jellemző pártos aktivizmus. Láthatóan azonban, mindkét pólusnak megvan az integrációs központja, azokban az – érzelmi állapotokat és cselekvési hevületet egyaránt magába olvasztani képes – gondolati szintézisekben, amelyek formai kikísérletezését, s megteremtését olyan, a konvenciókból kinőtt lírikusok, mint Illyés, Benjámín s olyan merőben új elrendeltségű fiatalok, mint Juhász, Nagy vállalták leginkább magukra.

Jellemző a fejlődés történeti megalapozottságára, hogy az 1961–65 közötti időszakban szinte valamennyi, alkotó energiával bíró költő eljut a maga saját szintéziséhez. Az egyik póluson olyan kötetek állnak, mint a *Vagyonom és fegyvertáram* és a *Tűzkút*; a másikon a *Kelet*

[...]

szürrealista” illetőleg „aktivista” eszményéhez leginkább igazodó fiatalokat közli. Köztük az ötvenes évek közepén indult lírikusokat is, de nagyobb számmal a hatvanas évek útnakindultjait. A vidéki folyóiratok közül a Jelenkornak van leginkább „hagyományörző” profilja, amennyiben a „pannon” líra sajátos képviselőit ma is vállalja. Egyébként ez a lap is, mint az Alföld és a Tiszatáj, a 60-as évek lírikusainak lett szinte kizárólagos fórumává. A felfedezés, az útnakindítás misszióját leginkább ezek a lapok vállalják ma költészetünkben.

Visszatérve problémánk, a középszerűség természetének kutatásához, azt a megfigyelést tehetjük, mindenekelőtt, hogy a magány, az elhagyottság, az elidegenedtettség panaszdala mintha lanyhult volna. Kassák ez évben már csak ritkán, bár akkor mindig súlyosan szólalt meg. Weöres, Pilinszky hallgatott. A közösségtől elforduló, az elszigetelt énben élő, „erkölcsi kommunizmus” érzelem- s eszmevilága lehangzatosabban Rónay néhány nagylélegzetű versében, például az *Odüsszeusz énekeiben* szólalt meg. „Nézed éjjel a parttalan vizet, de tudod, hogy a belső tenger nagyobb, / s olyan messze van Ithakád, amilyen messze akarod.” Egy új szimbolizmus fejezi ki a költő külvilágában, emberekben csalódott, de a transzcendenciákban annál meggyőződöttebb hitét. Ez az idealista, s éppen ezért érzelemtelni magányosság líra, amelynek – Rónay nem egy verse, a *Chartres, Szárszó* mutatja – mély kapcsolai vannak a történelemhez, a humánium közösségéhez, a ritkább változat. Gyakoribb a hangulatokban és impressziókban tudatosuló magány-élmény. Hajnal Anna és Vidor Miklós versei őrzik e régi hagyomány emlékeit, amaz több vonzóan érzelem-telni vessel is, az igen szép *Józseffel* és *Monológ*gal, emez mindezideig legteljesebb kötetének, a *Lakatlan évszak*nak atmoszférájával. Jellemzőbb azonban egy, főként a fiatal generációk által művelt kihültebb, személytelenebb és érzelemtelenebb magány-líra. A „tárgyasult” magány divatosan sztereotíp nyelven szólalnak meg többen is, legtöbben azonban a teljesség igénye nélkül. Néhány éve talán Csoóri Sándort kellett volna e változat reprezentánsának nevezni, de épp ez évi versei alapján nála jelentős megújulást tapasztalhatunk. Tornai József, Kalász Márton viszont továbbra is egy szürreális vízió közepette látja magát, egy gomolygó és kiismerhetetlen világ magányában, „csöndre, penészes áhítatra” kárhozva. **Eörsi István** pedig minden áhítat nélkül, tárgyak és viszonyok kubista-rationalista síkokkal határolható magányában él. Az „*Éjszakai jegyzetektől*” tanúsága szerint, mint „dongó az üveg pohárban”, „kristályok, gúlák, karcsú hidak közt”. Nincs sok új, konvenciót bontó elem a fiatalok magány-lírájában sem. Ratkónak, Juhász és Váci s persze: József Attila reminiscenciákból épülő magányosság-verse, az *Éjszaka* inkább érzelempróba, stílusgyakorlat, mint komolyan átélt közölnivaló: „Egyedül van a világ, / fénytelenül . . . / Egyedül vagyok én is, egyedül.”

A középszerűség természetéhez lelünk adatokat, ha a másik, a közösségi élmények tágasabb köréből merítő lírikusok képezte póluson kutatunk. Itt is túl sok terük van, az év összarányait tekintve, a kihültebb, utólagos lírikusoknak.

A legjellemzőbb közéleti költői tartás és szemlélet: az „internacionalizmus”. De nem abban az emberi teljességet új költői ráismerésekben tükröző formája, amiről, mint az elmúlt évek legnagyobb költészeti eredményéről szólva említést tettünk. Egy elvont, elvi-rationális megfontolásokból, de csak szűkös, sokszor papiros élményekből, másodlagos, így eredeti költői erő híján való felismerésekből táplálkozó megnyilvánulása. Csanády János új kötete, az *Európai ősz* bombasztikusságában már szinte Csepeli Szabót közelíti, aki (*Zajló időben* című kötete tanúsítja) a legnagyobb szóbősséggel tudja gyártani a korszerű lírai frázisokat. S költői szempontból aggasztó határig jutott el Györe is új kötetében, a *Halálűzőben*. Néhány éve Garai *Éhség* című versével szolgáltatott példát arra, hogyan lehet személyesen átélt vallomásban szólni a gyarmatok népének élet- s kenyérgondjairól. Ez a Vietnamból szóló versciklus viszont a személytelenség példája. Más síkon, de lényege szerint ugyanaz az elszemélytelenedés ez, mint az elidegenedett magányt éneklő lírikusoké. A különbség éppen csak a vállalt szerepben, politikai tartásban, tematikában van, és nem a költői szemléletben. A világ és az egyéni lét összefüggése, itt is, mint amott, megfejthetetlen, a költő „külsőként” áll szemben a zavaros, kegyetlen, elidegenedett valósággal.

A nagyobb, internacionális összefüggések megértését különben nem mindegyik „közéleti” lírikusunk igényli. Baranyi és Soós, eszmekörét tekintve megmarad a „nemzeti”, sőt a „népi” vagy a „proletár” líra szerényebb keretei között. A *Gorombakovácsok*, s a *Rege a gyávaságról* című ciklusok kétségtelenül sok értékes szociográfikus részletet, megfigyelést tartalmaznak az üzemek mai életéről, öreg és fiatal generációk viszonyáról, a mai fiatalság szokásairól, érzelmi életéről. De mindez csupán felszínes közlés marad, komolyabb gondolati és érzelmi elmélyülésre nem kerül sor. A hiányt a be-